

موضوع مقاله

شهروندی و رسانه های جمعی

دکتر عبدالرضا باقری بنجار^۱ ابراهیم سپهوند^۲

چکیده

شهروندی از مهمترین ایده‌های اجتماعی محسوب می‌شود که از گذشته مورد توجه بوده است اما در دوران معاصر از اهمیت زیادی برخوردار شده است.

شهروندی به عضویت سیاسی و اجتماعی افراد یک جامعه گفته می‌شود که رابطه متقابل بین فرد، دولت و نهادهای مختلف در قالب یک سری از حقوق و مسئولیت‌های متقابل را در برمی‌گیرد. لذا در هر جامعه‌ای شهروندان باید از حقوق و وظایف مسئولیت‌های تعیین شده مربوط به خود آگاه باشند. در راستای تحقق این امر رسانه‌ها به ویژه رادیو و تلویزیون می‌تواند با اجرای برنامه‌های متنوع و متعدد ضمن آگاهی‌بخشی به افراد جامعه را داشته و در راستای تحقق آن فعالیت نماید و زمینه و بستر لازم را برای تحقق حقوق شهروندی در جامعه فراهم نمایند.

این مقاله با استناد به داده‌های پژوهشی به رابطه استفاده از رسانه (به ویژه رادیو و تلویزیون) با میزان آگاهی از حقوق شهروندی می‌پردازد.

روش مطالعه پیمایش بوده که نمونه ۳۸۲ نفری از بین مردم خرم‌آباد مورد ازمون قرار گرفته‌اند. براساس نتایج میزان استفاده از رسانه و آگاهی از حقوق شهروندی در بین مردم یکسان نبوده است. میان استفاده از رسانه‌ها بیشترین میزان متعلق به تلویزیون و کمترین میزان متعلق به ماهواره می‌باشد و در میان ابعاد حقوق شهروندی بیشترین میزان آگاهی حقوق مدنی و کمترین آن مربوط به حقوق سیاسی بوده است و همچنین بین استفاده از رسانه (رادیو و تلویزیون) با میان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه معناداری وجود داشته است.

کلید واژه: رسانه (رادیو، تلویزیون)، آگاهی، حقوق شهروندی.

^۱ عضو هیات علمی دانشگاه شاهد گروه جامعه‌شناسی

^۲ کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شاهد

شهروندی یکی از مهمترین عرصه‌های سیاسی- اجتماعی است که در طول تاریخ به اشکال گوناگون و با تعبیر مختلف حقوقی، سیاسی و فلسفی رواج داشته است. صاحب‌نظران مختلفی که به بررسی چگونگی تحول مفهوم شهروندی پرداخته‌اند اتفاق نظر دارند که شهروندی موقعیتی است که هم حق افراد را برای برخورد از حقوق به رسمیت می‌شناسند و هم مسئولیت جمعی شهروندان را که اداره با ثبات امور بر آنها مبتنی است.

مفهوم شهروندی به خوبی نشان می‌دهد که این ایده در اصل به حقوق اقتصادی و سیاسی دسترسی و مشارکت مربوط می‌شود (شیانی، ۱۳۸۴: ۱۸). بنابراین شهروندی به یک فرد حق مشارکت در قدرت سیاسی و برخورداری از حقوق مدنی و اجتماعی را می‌دهد و «حقوق شهروندی» در تعریف خود ناظر بر حقوق فردی و رابطه فرد با ولت دیگر شهروندانی است و در بر گیرنده ابعاد سیاسی، مدنی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و جنسیتی می‌شود. لذا مفهوم شهروندی معنایش بیش از عضویت در یک جامعه پیدا کرده است. کسب مهارت‌های شهروندی و یا به عبارت دیگر تبدیل شدن به یک شهروند مؤثر و کارآمد مستلزم آشنایی و آگاهی از حقوق و تکالیف است. لذا فردی که خود را شهروند می‌داند و در هویت شهروند قرار می‌گیرد دارای مجموعه‌ای به هم پیوسته از آگاهی‌ها، تصورات و انتظارات است که رابطه او با محیط اجتماعی‌اش را تعریف و تنظیم می‌کند (حسام، ۱۳۸۳: ۲۸).

بنابراین شهروند واقعی با آگاهی از توانایی‌ها و نیازهای خود و با توجه به شرایط اجتماعی جامعه‌اش در صدد است تا بر محیط اجتماعی زندگی‌اش نظارت کند و در مواقع لزوم به تغییر شرایط و محیط پیرامونش بپردازد. لذا شهروند واقعی باید از حقوق خود مطلع باشد. این آگاهی باید تا حدی باشد که شهروند را به تحرک وادارد و به وی قدرت فعال شدن در محیط اجتماعی را بدهد (حسام، ۱۳۸۲: ۱۲).

از طرف دیگر تحولات تاریخی رسانه‌ها بیانگر وابستگی شدید اعتلای تفکر و آگاهی انسان به ابزارهای ارتباطی است چنانکه گسترش آگاهی، معرفت و تفکر به توانمندی‌های متعددی در انسان منجر شده است که امروز شاهد آن هستیم. انسان در کسب و گسترش آگاهی و انتقال آن از راه پیام‌های مدین رسانه‌ها بوده و

هست. در جامعه امروز رسانه‌ها با تولید و توزیع اطلاعات نقش زیادی در بالا بردن آگاهی‌های گوناگون و ضروری به عهده می‌گیرند و جامعه را در نیل به تعالی و ترقی همه جانبه یاری می‌کنند.

بدیهی است که در هر جامعه‌ای، نظام اجتماعی باید از طرق مختلف آگاهی‌های لازم را در زمینه‌ی حقوق شهروندی در افراد جامعه ایجاد کند. با وجود آنکه آموزش و پرورش رسمی ظرفیت‌های فراوانی برای آگاهی و آموزش مفهوم شهروندی و رفتار مدنی دارد به نظر می‌رسد که با توجه به ماهیت این مفهوم نهادهای دیگر اجتماعی همانند رسانه‌ها، در ادامه این آگاهی‌ها و آموزش‌ها کارآمدتر و اثربخش‌تر عمل کنند. به ویژه در سالهای اخیر نقش رسانه‌های جمعی در آگاهی از حقوق شهروندی مود توجه و تاکید قرار گرفته است.

با مراجعه به آمار در مورد استفاده از برنامه‌های رادیو و تلویزیون توسط مردم به اهمیت این رسانه‌ها پی می‌بریم و در شرایط کنونی هم به لحاظ زمان ارائه برنامه‌ها و هم به حجم مخاطبان افزوده شده است. زیرا با افزایش پوشش و علاقه مخاطبان به برنامه‌های صدا و سیما امکان استفاده از رادیو و تلویزیون افزوده و نقش وسایل ارتباطی در تحولات اجتماعی بیشتر شده است (آزاد ارمکی، ۱۳۸۷: ۶). لذا در جهان معاصر، در جوامع توسعه یافته و در حال توسعه یکی از حوزه‌هایی که به شدت تحت تاثیر آگاهی‌ها و آموزش‌ها و بازنمایی‌های رسانه‌ای قرار دارد گستره مهارت‌های شهروندی، رفتارهای مدنی و مشارکت‌های اجتماعی است (رضایی بایندر، ۱۳۸۲: ۱۳۱).

همچنین براساس تحقیقی که در سطح استان لرستان توسط ملیحه شیانی در رابطه با وضعیت شهروندی در لرستان انجام گرفته میزان آگاهی شهروندان از حقوق خود و مشارکت آنها در مسایل مختلف در حد متوسط می‌باشد (شیانی، ۱۳۸۳). بیانگر آن است که حقوق شهروندی در بین شهروندان از وضعیت مناسبی برخوردار نمی‌باشد. حال با توجه به بهره‌مندی تقریباً صد در صدی مردم شهرستان خرم‌آباد در دسترسی به برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی ملی و محلی (استانی) و همچنین تخصیص بخشی از برنامه‌های رسانه محلی به حقوق شهروندی از جمله حقوق سیاسی، اجتماعی و مدنی این تحقیق به دنبال آن است که استفاده از برنامه‌های صدا و سیما مرکز لرستان تا چه میزان می‌تواند آگاهی شهروندان را از حقوق شهروندی به دنبال داشته باشد.

مبانی نظری

شهروندی از مهمترین مفاهیم اجتماعی است که درون شبکه‌های مفهومی و دربستر تاریخی-اجتماعی، محتوا و معنای خود را آشکار ساخته است. این مفهوم در فرایند تاریخی و به تبع تحولات پدید آمده د جوامع دگرگون شده است. چنانکه مکاتب و صاحب‌نظران مختلف این مفهوم را در زمینه‌های متفاوت مورد بررسی قرار داده و هر یک بر بعد و ابعادی از آن تاکید داشته‌اند.

از طرفی در جامعه امروز رسانه‌ها با تولید و توزیع مطلوب اطلاعات نقش زیادی در بالا بردن آگاهی‌های گوناگون و ضروری به عهده می‌گیرند و جامعه را در نیل به تعالی و ترقی همه جانبه یاری می‌کنند و اندیشمندان زیادی در زمینه رسانه بویژه در ارتباط با استفاده مردم از برنامه‌های رادیو و تلویزیون به نظریه‌پردازی کرده‌اند و زوایای مختلفی از آنها را مورد بررسی، مطالعه و نقد قرار داده‌اند. در بررسی تحولات نظری مفهوم شهروندی به یک اعتبار می‌توان به دو مکتب لیبرالیسم و جمهوری خواهی اشاره کرد. در مکتب لیبرالیسم، اصالت با فرد است پس فرد موجود عقلنی و آزاد در انتخاب شیوه زندگی خود به شمار می‌رود و دولت نیز در این میان نقش بی‌طرف دارد. بنابراین شهروندی در این مکتب بر مبنای حقوق است اگرچه این امر به معنای فراموش کردن وظایف نیست بلکه نشان می‌دهد که حقوق اساسی‌ترند (شیانی، ۱۳۸۱: ۱۲).

سنت لیبرال که به وسیله هابز بنا شد به وسیله لاک توسعه یافت. او ایده رابطه مستقیم مساوات‌گرایانه فرد با دولت را برای ایجاد یک نظریه شهروندی حقوق محور مطرح نمود. نظریه لاک این هدف را دنبال می‌کرد که توازنی میان دغدغه‌ها برای امنیت و حفاظت از حقوق حیات، آزادی و مالکیت که به نظر اکثر لیبرال‌ها مبنای تحقق نفع شخصی هستند برقرار کند (فالكس، ۱۳۹۰: ۳۴-۳۶). در حالیکه در مکتب جمهوری خواهی تعهدات و وظایف هستند که نقش بارزتری دارند. تاکید جمهوری خواهی بر عمل شهروندی زمینه‌ساز صحبت از وظایف شهروندی می‌شود. عمل به این وظایف به جهت استقرار فرد به عنوان شهروند در میان سایر شهروندان ضرورت دارد. لذا شهروندی در این تفکر یک عمل و فعالیت تعریف می‌شود. افراد بر جامعه اولویت ندارد بلکه هویت خود را در بستر اجتماعی شکل می‌دهند (شیانی، ۱۳۸۱: ۱۴).

بنابراین همانطور که به نظر اولد فیلد در الگوی شهروندی جمهوری گرای، شهروندی فقط یک شأن حقوقی نیست بلکه نوعی فعالیت یا اقدام نیز محسوب می‌شود. به طوری که درگیر نشدن در فعالیت‌های اجتماعی موجب «ناشهروندی» شهروندان می‌گردد. بنابراین مهمترین الزام شهروندی در این الگو حمایت از شهروندان برای تحقق شأن شهروندی است (نجاتی حسینی، ۱۳۸۰: ۱۱).

در دیدگاه جامعه‌شناسان نیز افرادی همانند مارشال، ژانوسکی، فالكس و در زمینه شهروندی نظریه‌پردازی کرده‌اند به زعم مارشال: «شهروندی موقعیتی است که به همه اعضای یک جامعه اعطا می‌شود». تمام افرادی که این موقعی را دارا هستند با توجه به حقوق و وظایف اعطا شده به آنها با یکدیگر برابرند. هیچ اصل فراشمولی وجود ندارد که تعیین کند آن حقوق و وظایف چه هستند اما جوامعی که در آنها شهروندی نمادی در حال رشد است تصویری از شهروند آرمانی خلق می‌کنند که دستیابی که آن قابل اندازه‌گیری است و می‌توان تمایلات افراد را به سوی آن سوق داد (مارشال، ۱۹۶۴: ۱۷). به عقیده مارشال شهروندی به سه بخش مدنی، سیاسی و اجتماعی تقسیم می‌شد. حقوق مدنی شامل آزادی بیان، آزادی مذهبی، حمایت از شخص در برابر اقدامات غیرقانونی دولت، ممنوعیت تبعیض براساس جنس، نژاد و ... می‌باشد.

حقوق سیاسی به معنای برخورداری همه افراد از مینه‌های مشارکت در بخش‌های مختلف جامعه است. حقوق اجتماعی که شامل طیف وسیعی از حقوق مربوط به رفاه و امنیت اقتصادی است و حق زندگی طبق استانداردهای رایج زندگی در یک جامعه را شامل می‌شود و به طور نزدیکی با نظام آموزشی و خدمات با نظام آموزشی و خدمات مرتبط است (هیتر، ۱۹۹۶: ۲۰).

ژانوسکی با بسط نظریه مارشال شهروندی را عضویت فعال افراد در قلمرو دولت-ملت دانسته که به موجب آن شهروندان از حقوق و تعهدات برابر برخوردارند. وی همچون به بعد حقوقی شهروندی توجه بیشتری داشته است. به نظر ژانوسکی حقوق شهروندی حقوقی هستند که گروه‌های مختلف از آنها حمایت می‌کنند و توسط دولت تثبیت و تایید می‌شوند و دارای ضمانت اجرایی‌اند. وی چهار نوع حقوق قانونی، سیاسی، اجتماعی و حقوق مشاکت را از هم متمایز می‌کند (ژانوسکی، ۱۹۹۸: ۲۸). ترنر با مطالعه تاریخی مفهوم شهروندی آن را مجموعه حقوق، وظایف و تعهدات تعریف می‌کند که به افراد هویت قانونی اعطا

می‌کند. این حقوق و تعهدات به لحاظ تاریخی به عنوان مجموعه نهادهای اجتماعی مثل نظام قضایی، پارلمان و دولت رفاه بنا شده‌اند (ترنر، ۲۰۰۰، به نقل از فاضلی، ۱۳۸۶).

به نقل از ترنر «شهروندی بر دسترسی افراد و گروه‌ها به منابع کمیاب در جامعه نظارت می‌کند» وقتی این حقوق و تعهدات نهادی می‌شود به عنوان موقعیت رسمی، استحقاق قانونی جهت استفاده از منابع کمیاب را به مردم اعطا می‌کند. این منابع نه تنها شامل منابع اقتصادی مثل مسکن، درمان، شغل، تامین اجتماعی بلکه در بر گیرنده مابع فرهنگی و سیاسی نظیر تعلیم و تربیت حق گفتمان در حوزه عمومی، آزادی دین را نیز شامل می‌گردد. در کنار این منابع سه نوع حقوق نیز وجود دارد: حقوق اقتصادی مربوط به نیازهای اساسی، حقوق فرهنگی دسترسی به تعلیم و تربیت و حقوق سیاسی مربوط به آزادی‌های فردی و مشارکت در دستگاه‌های سیاسی. این موارد به حقوق اجتماعی متمایز از حقوق انسانی مربوط می‌شود چون بر عضویت در دولت-ملت است (ترنر، ۲۰۰۰: ۳۸-۳۷).

ترنر ایده شهروندی فرهنگی را ارائه می‌دهد به معنای مجموعه اقدامات اجتماعی که هر شهروند را به مشارکت کامل در فرهنگ ملی قادر می‌سازد. پس در تعریف وی شهروندی عاملی فعال است بنابراین شهروندی از پایین به بالا است و شهروندان با آگاهی از حقوق و وظایف خود در امور جامعه مشارکت می‌کنند (شیانی، ۱۳۸۱: ۱۷). یانگ به عنوان یکی از متفکران پست مدرن معتقد است که شهروندی در حقیقت مجموعه‌ای از ارتباطات عمومی بین فردی است که می‌خواهند از حالت طبیعی یعنی حالتی که زندگی به صورت منزوی، فقرانه و به دو از پاکیزگی جریان دارد اجتناب ورزد.

از این رو، شهروندی نوعی قرارداد اجتماعی است که هدف اصلی آن ارتقا امنیت و رفاه در جامعه است و ضرورتاً به این امر می‌پردازد که افراد جامعه چگونه باید رفتار کنند تا به این هدف برسند (۱۹۹۷ Merrifield- به نقل از فتحی، ۱۳۸۱: ۲۱). از طرف دیگر دیدگاه‌ها و نظرات گوناگونی در زمینه رسانه و اثرات اجتماعی آنها از سوی مکاتب و متفکران مطرح شده است که به برخی از آنها اشاره می‌گردد. نظریه شکل‌گیری افکار (مارپیچ سکوت) نسبت به سایر نظریه‌ها، بیشترین تاثیرگذاری استفاده از رسانه را بر روی مخاطبان برای رسانه‌ها همگانی قائل است. الیزابت نوئل نیومن معتقد است که استفاده از رسانه‌های عمومی تاثیر فوق‌العاده‌ای روی افکار عمومی می‌تواند داشته باشد.

نیومن این را مطرح می‌کند که چنانچه سه مشخصه بازار ارتباط توده‌ای یعنی انباشت حضور همه جانبه و هماهنگی با یکدیگر در رسانه‌ها با یکدیگر ترکیب می‌شوند. قدرت زیادی تولید می‌شود که قادر است استفاده کنندگان از رسانه‌ها (افکار عمومی) را تحت تاثیر قرار دهد (نیومن، ۱۹۷۳: ۶۶). منظور از عامل هماهنگی ارائه یک تصویر منسجم از یک واقعه یا موضوع است که درباره جزئیات و جنبه‌های مختلف آن بین شبکه‌های تلویزیون و رادیوی، روزنامه‌ها و ... اتفاق نقل وجود داشته باشد. تاثیری که عامل هماهنگی بر جای می‌گذارد این است که بر انتخاب فردی در رویارویی با واقعه مورد نقل چیره می‌شود. زمانی که همگان درباره یک واقعه به طور مشابه نظر بدهند انتخاب دیگری وجود نخواهد داشت. در نتیجه این تصور حاصل می‌شود که اکثر مردم به واقعه یا موضوع مورد نظر همان گونه می‌اندیشند که رادیو و تلویزیون مطرح ساخته‌اند.

طبق مبانی اصلی نظریه مسئولیت اجتماعی رسانه‌ها وظایف اساسی بر عهده دارند به ویژه در رابطه با سیاست دموکراتیک این نگرش که رسانه‌ها به انجام این وظایف متعهد می‌شوند (عمدتاً در حوزه اطلاعات و فراهم آوردن تریبون برای طرح دیدگاه‌های گوناگون استفاده کنندگان از رسانه و همچنین در امور مربوط به فرهنگ).

طبق نظریه مسئولیت اجتماعی رسانه‌ها (به ویژه رادیو و تلویزیون) باید تعهدات مشخصی را در مورد استفاده کنندگان از رسانه پذیرفته و انجام دهند این تعهدات را با گذاشتن استانداردهای بالای آگاهی بخشی، حقیقت، دقت، عینیت و تعادل می‌توان به جای آوردن برای پذیرش و اجرای این تعهدات، رسانه‌ها باید در چارچوب قانون و نهادهای مستقل خودگردان عمل کنند. رسانه‌ها می‌بایستی در برنامه‌های خود از هر چه احتمال دارد به جرم، خشونت، بی‌نظمی اجتماعی یا تهاجم به گوه‌های اقلیت بینجامد جلوگیری کند. لذا رسانه‌ها بایستی کثرت‌گرا بوده و گونه‌های موجود در جوامع را بازتابانند و دسترسی به نقطه‌های گوناگون و حتی پاسخگویی به افراد را در جامعه امکانپذیر سازند.

نکه محوری یک نظریه مشارکت دموکراتیک رسانه‌ها، نیازها، علایق و آرزوهای یک دریافت کننده فعال در یک جامعه سیاسی است و مربوط می‌شود به حق داشتن اطلاعات ذی‌ربط، حق پاسخگویی و حق استفاده از ابزارهای ارتباطی برای کنش متقابل در اجتماعات کوچک، گروه‌های هم‌نوع و خرده فرهنگ‌ها. این

نظریه طرفدار چند گانگی، کوچکی مقیاس، محلی بودن، نمادزدایی، پیوندهای ارتباطی افقی در همه سطح‌های جامعه کنش متقابل و تعهد است (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۱۷۹-۱۷۸).

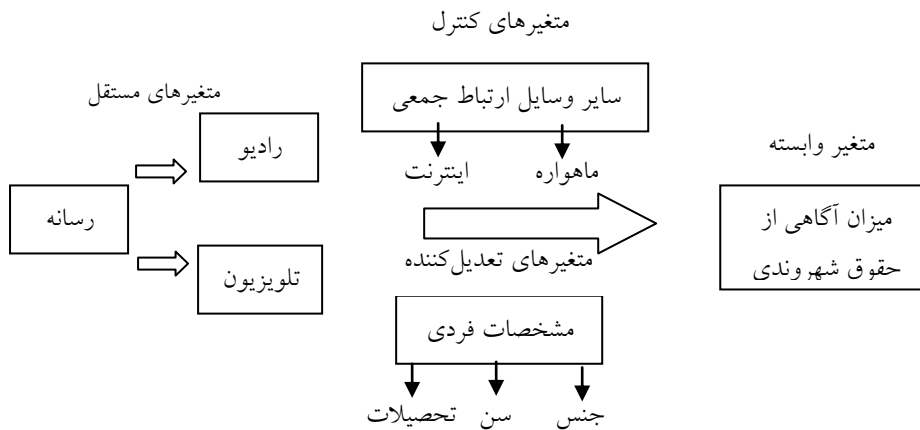
برنامه‌هایی که براساس این نظریه در رسانه‌ها (رادیو و تلویزیون) ساخته می‌شوند با زندگی اجتماعی مردم درگیر خواهند بود و فرصت‌هایی برای دسترسی و مشارکت براساس ضوابطی که استفاده کنندگان و نه کنترل کنندگان می‌گذارند فراهم خواهند آورد (مک کوایل، ۱۳۸۵: ۱۸).

طبق نظریه وابستگی مخاطب، رسانه‌های جمعی چنان برای جامعه سرنوشت سازند که مخاطب برای کارکردهای اجتماعی معین به آنها وابسته و از آنها استفاده می‌کند. این نظریه از دیدگاه کارکرد گرایانه جامعه نشأت می‌گیرد و بیان می‌دارد که برای کسب اطلاعات درباره محیط، انتقال ارزش‌های فرهنگی و حتی سرگرمی مخاطب به رسانه‌هایی چون رادیو، تلویزیون و ... وابسته است.

این را نظریه را «بال روکیچ و دی فلور» مطرح کردند. در جامعه جدید شهری و صنعتی مخاطبان وابستگی زیادی به اطلاعات رسانه‌های جمعی دارند. این وابستگی به خاطر وجود نیاز است نیاز به داشتن اطلاعات و .. (دهقان، ۱۳۸۶: ۴۱۴) بنابراین این وابستگی با دوام نیازها در زندگی شهری منجر به تاثیر بیشتر رسانه‌ها بر مخاطبان می‌شود. وابستگی به رسانه‌ها دارای دو بعد اجتماعی و فردی است. در سطح اجتماعی، رسانه‌ها جزء جدایی ناپذیر نهادهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، آموزشی و ... هستند و در سطح فردی مخاطبان به طرز وسیعی از اطلاعات وسایل ارتباط جمعی در زندگی روزمره خود سود می‌برند.

در جهان امروز مردم مناطق صنعتی به طور گسترده به رسانه‌ها (رادیو و تلویزیون و...) وابسته شده‌اند و دلیل اصلی آن هم این است که روابط میان فردی در جوامع صنعتی به عمق و وسعت روابط میان فردی ماقبل صنعتی نیست و افراد را برای گفتن اطلاعات مورد نیاز خود به سایر منابع مثل رسانه‌ها روی می‌آورند. به طور کلی و با توجه به نظریاتی که در مبانی نظری مطرح شد تقریباً تمام گفتمان‌ها و نظریه‌ها برخی از مضامین مورد مطالعه را توضیح می‌دهند. به بیان دیگر هر یک شهروندی و رسانه را از دیدگاه‌های متفاوت تعریف کرده و عوامل مختلفی را بر آن مؤصر دانسته‌اند. پس براساس چارچوب مفهومی شکل گرفته از نظریات مطرح شده که دارای رویکرد تلفیقی است مدل نظری زیر شکل گرفته و فرضیات استخراج شده‌اند.

مدل نظری تحقیق

روش شناسی

در این پژوهش از دو روش اسنادی و پیمایشی استفاده شده است. برای مطالعه نظریه‌ها و تجارب تحقیقاتی به منابع و اسناد مراجعه شده و برای گردآوری اطلاعات از روش پیمایش بهره‌گیری شده است. جامعه آماری پژوهش مردم ساکن شهر خرم‌آباد در سال ۱۳۹۱ بوده‌اند که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای و تصادفی ساده نمونه‌ای ۳۸۲ نفری از آنها مورد مطالعه قرار گرفته‌اند.

در پژوهش حاضر برای محاسبه اعتبار اندازه‌گیری از روش اعتبار صوری استفاده شده است. به این ترتیب که نظر کارشناسان و صاحب‌نظران در این حوزه پرسیده شده و در مرحله بعد، پس از تعیین صحت و سقم عبارات، مقیاس‌ها و پرسش‌ها به صورت پرسشنامه‌ای تنظیمی و مورد پیش‌آزمون^۳ قرار گرفت پایایی پرسشنامه نیز با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ مورد تایید قرار گرفت ($\alpha = 0/5$). اصلی‌ترین متغیرهای مورد بررسی رسانه (رادیو و تلویزیون) و میزان آگاهی از حقوق شهروندی بوده که از عناصر مفهومی چند گانه تشکیل شده است. رسانه ساختاری اجتماعی قلمداد می‌شود که از رهگذر تبیین قوانین نمادین به ویژه ارتباطات رفتاری به ترویج هنجارهای فرهنگی و امتناع و متقاعدسازی در زمینه رعایت قواعد و قوانین

³ - pre test

اجتماعی مبادرت می‌ورزد (لال، ۲۰۰۰: ۲۸۹) و در اینجا منظور از رسانه و تلویزیون صدا و سیمای جمهوری اسلامی (صدا و سیمای مرکز لرستان) می‌باشد که بتواند با استفاده از شیوه‌های ارتباطی در برنامه‌های خود در قالب فیلم، سریال، برنامه‌های آموزشی، کلیپ، میزگردها، مصاحبه، نقد، بازی و سرگرمی و... مرتبط با حقوق شهروندی به تاثیرگذار و بالا بردن آگاهی عمومی افراد جامعه در این زمینه بپردازد و آگاهی به معنا صفت شخصی یا گروه اجتماعی است که دلالت بر باخبری کامل از اوضاع و احوال مسایل جاری در بیک حوزه خاص دارد (آقابخشی، ۱۳۷۶: ۳۱).

حقوق شهروندی نیز به معنای مجموعه‌ای از حقوق سیاسی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی که شهروندان از آن برخوردار می‌شوند این رو طبق تعاریف بالا منظور از میزان آگاهی از حقوق شهروندی این است که افراد در ذهن خود در مورد حقوق شهروندی چه چیزهایی را می‌دانند و این دانسته‌ها چقدر با واقعیت تطابق دارد. در پژوهش حاضر متغیر آگاهی از حقوق شهروندی در قالب مؤلفه‌های حقوق مدنی (آزادی بیان، اندیشه و برابری در قبا قانون و...) حقوق اجتماعی (برابری در فرصت‌ها، استفاده از خدمات مختلف و...) حقوق سیاسی (حق رأی، مشارکت در امور سیاسی و...) می‌باشد که مورد سنجش قرار گرفته است.

جدول ۱- ابعاد و مؤلفه‌های شهروندی

ضریب آلفا	گویه‌ها و سؤال‌ها	مؤلفه‌ها	ابعاد	مفاهیم
۰۷۲/۶	۶۵-۵۹-۵۶-۵۴-۵۱-۴۹	حقوق یکسان افراد از نظر مذهب، جنسیت، قومیت. عدم برخورداری افراد از حقوق و منزلت بیشتر، اطاعت همه افراد در برابر قانون، توانایی زنان در انجام مسئولیت‌ها، اجرای قانون به شکل یکسان برای همه، ایجاد فضای تعاملی برای بیان نظرات	حقوق مدنی	حقوق شهروندی
۰۷۱/۹	۶۲ و ۶۱ و ۵۲ و ۶۸-۱ و ۶۷ و ۶۶ و ۶۸-۷ و ۶۸-۶ و ۶۸-۵ و ۶۸-۴ و ۶۸-۳ و	حق بیان نظرات برای همه، شرکت در گروه‌ها و احزاب، ایجاد زمینه مناسب برای مشارکت در انتخاب کردن و انتخاب شدن، دسترسی به سایت های اینترنتی، به دست آوردن اطلاعات روز دنیا از طریق ماهواره، شرکت در انجمن‌های علمی، هنری و ادبی، شرکت در گروه‌های ورزشی و تفریحی، فعالیت در شوراها، انجمن‌های صنفی و حرفه‌ای فعالیت در انجمن‌های مذهبی و امور خیریه، شرکت در انجمن‌های محلی و همسایگی، شرکت در تشکل‌های سیاسی، شرکت در گروه زنان	حقوق سیاسی	
۰۶۹/۳	۶۴-۶۳-۶۰-۵۸-۵۷ و ۵۵-۵۳-۵۰	امکان بهره‌مندی از امکانات آموزشی و...، آموزش شهروندان جهت آشنایی با حقوق و تکالیف خود، عدم قبیله‌گرایی، برخورداری همه از امنیت، جلوگیری از تخریب اموال عمومی، پرداخت مالیات، فعالیت داوطلبانه برای توسعه جامعه، مشارکت در امور مختلف اجتماعی	حقوق اجتماعی	

توصیف و تبیین یافته‌ها

توصیف خصوصیات جمعیت نمونه بر حسب مشخصات فردی نشان داد که از مجموعه افراد ۵۰/۸ درصد از زنان و ۴۹/۲ درصد از مردان تشکیل داده‌اند. بنابراین نشان می‌دهد که پاسخگویان زن بیشتر از مرد می‌باش. همچنین ۳۵/۲ درصد را افراد مجرد و ۶۲/۴ درصد را افراد متأهل و ۲/۴ درصد را سایر افراد (افراد مطلقه یا فوت همسر) تشکیل داده‌اند که نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان متأهل بوده‌اند.

همچنین از میان پاسخگویان افرادی که ۱۷ ساله هستند دارای حداقل سن بین تمام پاسخ دهندگان می‌باشد و افرادی که ۷۰ ساله هستند دارای حداکثر سن بین تمامی پاسخگویان می‌باشد با توجه به میانگین سن افراد پاسخگو که برابر با ۳۵/۹۵ می‌باشد می‌توان چنین بیان کرد که بیشتر افراد پاسخگو حدوداً ۳۶ ساله می‌باشند در بین پاسخگویان از نظر تحصیلات ۴/۳ درصد بی‌سواد، ۱۱ درصد از پاسخگویان دارای مدرک زیر دیپلم، ۳۹ درصد دارای مدرک دیپلم و یا فوق دیپلم هستند و ۳۸ درصد از این افراد دارای مدرک لیسانس و ۸/۱ درصد از پاسخگویان دارای مدرک فوق لیسانی و بالاتر می‌باشند. نتایج جدول فراوانی نشان از این دارد که بیشترین فراوانی متعلق به مدرک دیپلم، فوق دیپلم و لیسانس می‌باشد.

وضعیت افراد از نظر اشتغال نشان می‌دهد که ۸۰/۴ درصد شاغل هستند و ۱۹/۶ درصد شاغل نیستند که نشان می‌دهد بیشترین فراوانی متعلق به افرادی است که دارای شغل هستند.

جدول ۲- آزمون t تک نمونه‌ای

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	p
میزان استفاده از اینترنت	۳/۰۹۷۳	۱/۱۲۳۱۴	-۸/۶۳۲	۳۸۱	۰/۰۰۰
میزان استفاده از ماهواره	۲/۰۳۲۳	۱/۰۸۲۳۴	۰/۵۷۵	۳۸۱	۰/۵۶۶
میزان استفاده از تلویزیون	۳/۱۲۲۹	۰/۵۱۷۹۵	-۲/۸۷۰	۳۸۱	۰/۰۰۴
میزان استفاده از رادیو	۳/۰۳۳۰	۰/۶۱۰۷۷	-۵/۹۰۵	۳۸۱	۰/۰۰۰

با توجه به جدول t مشاهده شده در سطح $p \leq 0.05$ و $p \leq 0.01$ معنی‌دار بوده البته بجز در متغیر میزان استفاده از ماهواره که عدم معناداری آن را نشان می‌دهد.

همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود میانگین میزان استفاده از اینترنت، میزان استفاده از تلویزیون، میزان استفاده از رادیو همگی بالاتر از ۳ که حد متوسط می‌باشد بوده (۳/۱، ۳/۱۲، ۳/۰۳).

مقدار t تک نمونه‌ای مشاهده شده برای این متغیرها برابر با (۸/۶۳، ۲/۸۷ و ۵/۹۱-) در سطح معناداری و ۰/۰۰۰ و ۰/۰۰۴ می‌باشد که این سطح معناداری‌ها مطلوب می‌باشد چون میانگین محاسبه شده در حد ۳ می‌باشد بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت میزان استفاده از تلویزیون، رادیو و اینترنت افراد در حد متوسط بوده و با توجه به میانگین‌های ذکر شده میزان استفاده از تلویزیون از سایر میانگین‌ها بالاتر و میزان استفاده از ماهواره کمترین میانگین را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳- آزمون t تک نمونه‌ای

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	p
آگاهی از حقوق شهروندی از بعد سیاسی	۲/۲۲۰۵	۰/۶۵۲۴۸	-۱۰/۳۳۰	۳۸۱	۰/۰۰۰
آگاهی از حقوق شهروندی از بعد اجتماعی	۳/۱۸۳۵	۰/۷۸۴۰۹	۴/۵۱۵	۳۸۱	۰/۰۰۰
آگاهی از حقوق شهروندی از بعد مدنی	۳/۲۵۹۴	۰/۷۰۵۰۸	۷/۰۹۶	۳۸۱	۰/۰۰۰

با توجه به جدول t مشاهده شده در سطح $p \leq 5\%$ و $p \leq 1\%$ معنی‌دار بوده همانطور که در جدول ملاحظه می‌شود میانگین آگاهی از حقوق شهروندی در ابعاد سیاسی، اجتماعی و مدنی در حدود ۳ یا کمی بالاتر از ۳ می‌باشد که حد متوسط می‌باشد به ترتیب (۲/۹۹ و ۳/۱۸ و ۳/۲۵) و مقدار t مشاهده شده برای این متغیرها برابر با (۱۰/۳۳-، ۴/۵۱ و ۷/۰۹) در سطح معناداری ۰/۰۰۰ می‌باشد که این سطح معناداری مطلوب می‌باشد. بنابراین با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت آگاهی از حقوق شهروندی از بعد سیاسی، اجتماعی و مدنی در حد متوسط می‌باشد. با توجه به میانگین‌های ذکر شده می‌توان چنین بیان کرد که آگاهی مردم از حقوق شهروندی از بعد مدنی‌شان به نسبت دیگر آگاهی‌های بالاتر است. بد از بعد مدنی مردم از بعد اجتماعی‌شان آگاهی بیشتری دارند و سپس بعد سیاسی قرار دارد.

جدول ۴- نتایج آزمون رگرسیون دو متغیره

مدل	ضریب همبستگی چند گانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل یافته	سطح معناداری	F	درجه آزادی
۲	۰/۵۹۰a	۰/۳۴۸	۰/۳۴۶	۰/۰۰۰	۱۹۷/۳۸۰	۳۸۱

معناداری در سطح ۰/۰۵

با توجه به جدول می توان بیان کرد که میزان همبستگی آگاهی از حقوق شهروندی نزد شهروندان خرم آباد در یک ترکیب خطی با متغیرواره شده در معادله برابر با ۰/۵۹ می باشد. همچنین ضریب تعیین حاصل برابر با ۰/۳۴۸ و ضریب تعیین تعدیل یافته برابر با ۰/۳۴۶ است یعنی در واقع حدود ۳۵ درصد واریانس متغیر آگاهی از حقوق شهروندی از طریق متغیر مستقل تعیین تبیین و توجیه شده است.

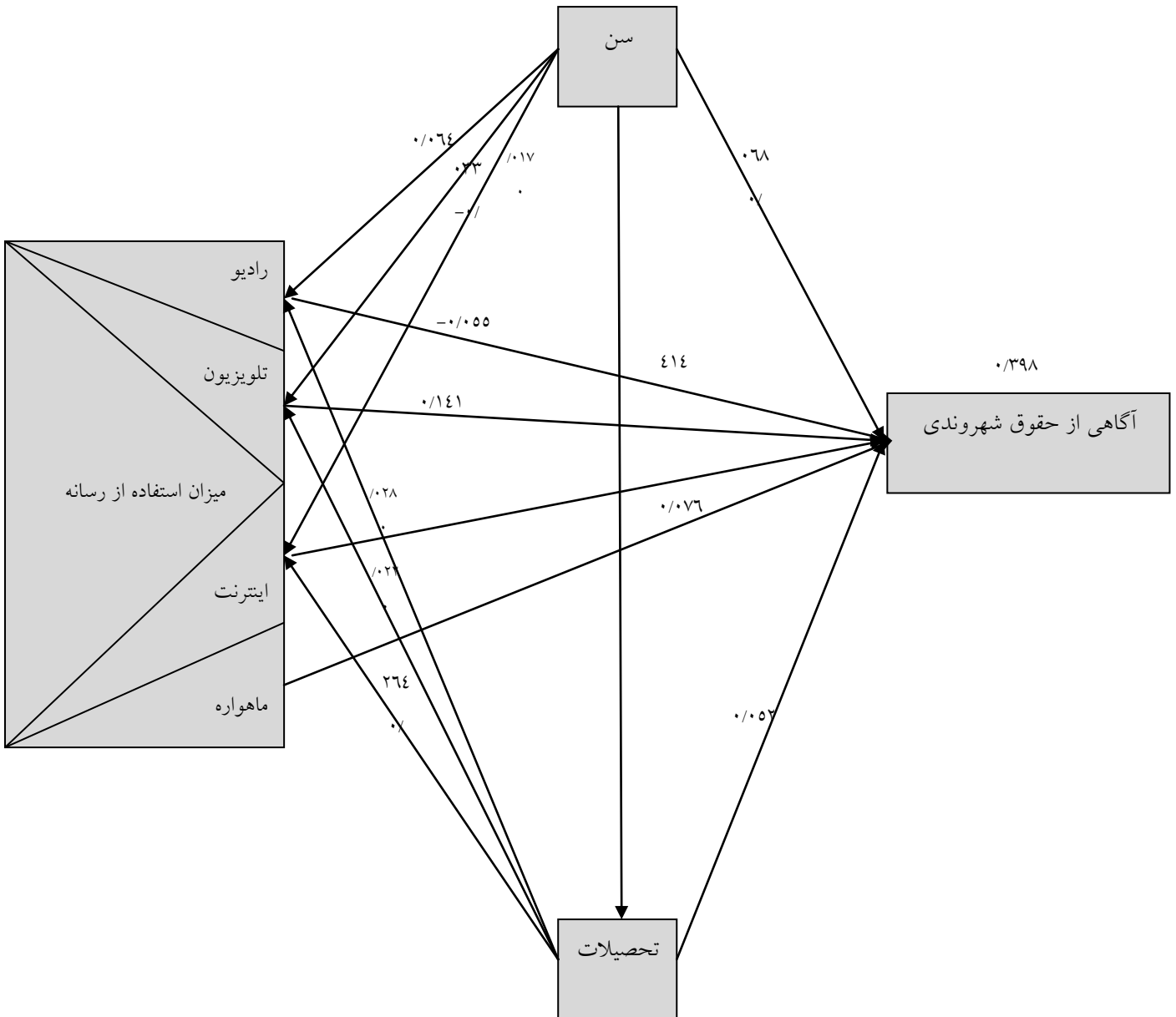
همچنین نتایج به دست آمده در جدول فوق چون آماده F محاسبه شده برابر با ۱۹۷/۳۸ در سطح ۰/۰۵ معنادار می باشد و سطح معناداری بدست آمده ۰/۰۰۰ کمتر از ۰/۰۵ برآورده شده می باشد همبستگی بین متغیر مستقل (میزان استفاده از رسانه، رادیو و تلویزیون) را با متغیر وابسته (آگاهی از حقوق شهروندی) به خوبی توجیه نشان می دهد رابطه معناداری بین آنها وجود دارد.

جدول ۵- نتایج آزمون رگرسیون ضرایب استاندارد شده

مدل رگرسیونی	ضرایب استاندارد	t	سطح معناداری
	Beta		
۲	مقدار ثابت	۲۶/۲۰۳	۰/۰۰۰
	میزان استفاده از رسانه (رادیو و تلویزیون)	۰/۵۹۰	۱۴/۰۴۹

حال با توجه به جدول رگرسیون معادله استاندارد به صورت زیر نوشته می شود:

میزان استفاده از رسانه = $0/59$ = میزان آگاهی از حقوق شهروندی

بحث و نتیجه‌گیری

در هر جامعه‌ای با توجه به زمینه‌های فرهنگی آن جامعه نیاز به شهروندانی آگاه دارد تا بتواند در قالب حقوق و وظایف تعیین شده در چارچوب فضای سیاسی - اجتماعی فعالیت کنند. رسیدن به چنین هدفی مستلزم تدابیر و زمینه‌های لازم برای آگاه‌سازی شهروندان است. لذا آگاهی از حقوق و وظایف شهروندی امری حیاتی به شمار می‌رود چرا که شهروند واقعی کسی است که با آگاهی از حقوق و وظایف خود بدان عمل می‌کند و در فضای عمومی که لازمه شهروندی است با سایر شهروندان کنش دارد. (موسوی، ۱۳۸۱: ۵۴)

رسانه‌های ارتباط جمعی به ویژه صدا و سیما در نظام اجتماعی دارای کارکرد معینی هستند. کارکرد مناسب آنها در ارتباط سازمان یافته با دیگر نهادهای اجتماعی می‌تواند در حمایت از فرآیند توسعه نظام اجتماعی و تحکیم اقتدار ساختاری آن نقش فعالی را ایفا کند. کارکرد مطلوب رسانه‌ها نیازمند انطباق فعال و پویای آنها با واقعیت نظام اجتماعی است تا بتواند بر اساس دیدگاه نظری روشن آن را به سمت اهداف یک کشور منتقل کند.

می‌توان پیش‌نیاز تحکیم حقوق شهروندی در جامعه توسط رسانه‌ها ارایه آگاهی‌های عمومی توجیه و جهت‌دهی افکار عمومی در جهت افزایش ادراک توده‌ی مردم، نسبت به حقوق و تکالیف خود دانست و طبق آنچه گذشت، تسلط رسانه‌ها و وسایل ارتباط جمعی بر افکار عمومی واقعیتی انکارناپذیر است. بنابراین رسانه‌ها می‌توانند با استفاده از کارکردها، نقش‌ها و برنامه‌های متنوع خود، نسبت به آموزش، آگاه‌سازی، آماده کردن افکار عمومی و ایجاد فرهنگ مطالبه حقوق شهروندی از حاکمان در جهت تحکیم آن گام بردارند.

نتایج به دست آمده از پژوهش نشان می‌دهد که مردم جامعه موردنظر از آگاهی متوسط نسبت به حقوق شهروندی خود برخوردارند.

این در حالی است که نهاد رسانه نقش بسیار مهمی را در افزایش آگاهی افراد از حقوق شهروندی برعهده دارد. نهادی که از یک طرف افراد را می‌توان آموزش دهد و آنان را با حقوق و مسئولیت‌ها آشنا کند و از طرف دیگر شیوه‌های تأمین این حقوق و مسئولیت‌ها را آموزش دهد.

ارتقای آگاهی از حقوق شهروندی یعنی متناسب‌سازی منابع، امکانات و خدمات دولت‌ها در تمامی عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که تحقق این مسئله می‌بایستی توسط رسانه‌ها در یک روند طولانی مدت در برنامه‌ریزی‌های آنان صورت گیرد. بنابراین باید گفت که برای افزایش میزان آگاهی مردم از حقوق شهروندی، رسانه باید برنامه‌ریزی صحیحی را در این راستا تدارک ببیند و فرهنگ عمومی را به سمت وارد کردن معیارهای حقوق شهروندی در جهت نظام هنجاری جامعه حرکت دهد و این مسأله را باید با برنامه‌ریزی‌های صحیح برای آموزش همه قشرها صورت دهد که با پیاده‌سازی این امر (حقوق شهروندی) و آگاه‌سازی در این حوزه می‌تواند کشور را در روند توسعه یافتگی بسیار همراهی کند.

با توجه به جایگاه حقوق شهروندی در جامعه ما و اهمیت آگاه‌سازی افراد جامعه نسبت به حقوق و تعهدات شهروندی، برنامه‌ریزی جامعه برای نهادینه کردن حقوق و وظایف شهروندی در عرصه‌های مختلف جامعه می‌توان سرلوحه سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های صدا و سیما قرار گیرد.

با توجه به اینکه تحقیق فوق نشان داده که استفاده از رسانه (رادیو و تلویزیون) بر آگاهی از حقوق شهروندی مؤثر است دست‌اندرکاران رسانه‌ها می‌بایستی با ایجاد تنوع، جذابیت، انواع برنامه‌های سرگرمی، میزگردها و آموزش متناسب با سطوح مختلف سنی در افراد به جذب افراد نسبت به برنامه‌های صدا و سیما پرداخته و از طریق همین برنامه‌ها جهت آموزشی افراد جامعه و آگاه‌سازی افراد نسبت به حقوق و تکالیف‌شان اقدام نمایند.

با توجه به نظرات پورتو رادیو و تلویزیون چارچوبی را برای مفهوم‌پردازی افراد از حوادث و مسائل فراهم می‌آورند که آگاهی‌ها و نگرش‌های افراد را در خصوص مسائل مدنی، موضوعات سیاسی و امور عمومی جامعه جهت می‌دهد.

و همچنین طبق نظریه تغییر ارزش‌های اجتماعی رسانه (رادیو و تلویزیون) می‌تواند با ارائه برنامه‌های متنوع و متعدد تمایل افراد را به سمت اهداف و ارزش‌های جدید بیشتر کرده و از این طریق آگاهی آنها در زمینه‌های مؤلفه‌های شهروندی گسترش دهند یا همان طور که دفلور و دنیس اشاره می‌کنند رسانه‌ها می‌تواند جهت آشنایی شهروندان با جهان اجتماعی خود، گروه‌ها و انجمن‌های مختلف با به تصویر کشیدن

آنها، آگاهی مردم را از قوانین و هنجارهای حاکم بر آنها بالا برده و مشارکت بیشتر افراد را در مورد امور عمومی فراهم آورند.

لذا با توجه به تحقیق صورت گرفته نشان می‌دهد که برای رشد و گسترش شهروندی در جامعه نیازمند شهروندانی شهروندانی آگاه و آشنا به حقوق و وظایف‌شان هستیم و رسانه‌ها و به ویژه رادیو و تلویزیون می‌تواند نقش مؤثری در این رابطه داشته باشند. بنابراین آگاهی از حقوق شهروندی از ضروریات حرکت هر جامعه می‌باشد و زمینه‌ساز توسعه در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشد لذا رسانه‌ها در این زمینه نقش بارزی دارند.

منابع

- آزادارمکی، تقی و یحیی امامی (۱۳۸۳)، «تکوین حوزه عمومی و گفتوی عقلانی»، مجله جامعه‌شناسان ایران، دوره پنجم، شماره ۱.
- توسلی، غلام‌عباس و محمود نجاتی حسینی (۱۳۸۳)، واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران، مجله جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲، دروه پنجم، صص ۶۲-۳۲.
- دادگران، سیدمحمد (۱۳۸۲)، افکار عمومی و معیارهای سنجش آن، تهران: نشر مروارید.
- دادگران، سیدمحمد (۱۳۷۹)، مبانی ارتباطات جمعی، تهران، انتشارات فیروزه، چاپ سوم.
- دالگرن، پیتر (۱۳۸۰)، تلویزیون و گستره عمومی، مترجم مهدی شفقتی، تهران: مرکز تحقیقات و مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- دفلور، ملورین و دنیس، لورت ای (۱۳۸۷)، شناخت ارتباطات جمعی، ترجمه سیروس مرادی، تهران، انتشارات دانشکده صدا و سیما
- داوس، دی. ای (۱۳۷۶)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران، نشر نی.
- دهقان، علیرضا (۱۳۷۸)، بررسی تأثیر رسانه‌ها بر افکار عمومی، تهران: تامه علوم اجتماعی، شماره ۱۳
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی ارتباطات، تهران، اطلاعات
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۱). تحلیل جامعه‌شناختی از وضعیت شهروندی در لرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- شیانی، ملیحه (۱۳۸۲). وضعیت شهروندی و موانع تحقق آن در ایران، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- شیانی، ملیحه، شهروندی و مشارکت در نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، فصلنامه حقوق و تأمین اجتماعی، سال اول، شماره ۱.
- فاضلی، نعمت‌اله (۱۳۸۶)، جزوه درس شرایط فرهنگی رفاه، دانشگاه علامه طباطبایی، کارشناسی ارشد رفاه اجتماعی
- فالکس، کیث (۱۳۸۱). شهروندی، مترجم: محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر.

-فتحی، دیبا (۱۳۸۱)، نقد و بررسی ویژگی‌های شهروند مطلوب برای جامعه ایران و میزان توجه به پرورش این خصوصیات در نظام آموزش و پرورش

-کاستلز و دیویدسون، آلیستر (۱۳۸۲)، مهاجرت و شهروندی، مترجم: فرامرز تقی‌لو، تهران: پژوهشکده راهبردی، چاپ اول

-گیدنز، آنتونی (۱۳۸۹)، جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشر نی.

-Faulks, K(1998) Citizenship in modern Britain. Edinburgh: Edinburgh university press.

-Faulks. K. (1999) Political sociology. New Yourk; New Yourk University press

-Fraser, Colin and Restrepo Estrada. Ponia (2001) Community Radio Handbook, UNESCO

-Habermas, J (1992) Citizenship and National Identity: some reflections on the fature of Europe in B.S turner and P. Hamilton and Citizenship critical can sept, London: Roatledge

-Lister,R. Citizenship; Femimistperpectives, New Yourk; New Yourk University press, 2003

-Pavlik, J.V. (1987) Public Relations: What Research tolls as Newbury park: sage

-Reardon, K.K (1987) Interpersonal communication: Where midis meet. Belmont: wads worth

-Strid, I. (1988) Svenskafolketsintressen 1973-1982; Goteborg: Avedeliningen for masskom- munikation

-Young, I (199) Polity and Group difference: A critique of the Ideal of universal citizenship: Ethics 99 pp. 250-74

-Young, I (1990) Justice and the politics of difference. Princeton, JM: Princeton University press

ابراهیم سپهوند، ۰۹۱۶۶۵۴۸۵۱۷ - ۰۶۶۱۳۲۱۲۴۹۰

نشانی: خرم‌آباد، فاز دو کیو، بلوار حج - مدیریت، خیابان عطار، کوچه عطار ۲، پلاک ۲۱

ایمیل: ebrahim.sepahvand@yahoo.com